

ГЕНДЕРНА ЕКСПЕРТИЗА УРОКУ БІОЛОГІЇ ЯК УМОВА СТВОРЕННЯ НЕДИСКРИМІНАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Винярчук О. А., Кізь О. Б.

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

Вимогою сьогодення є створення оптимальних психолого-педагогічних умов для гендерної соціалізації сучасної шкільної молоді, задоволення потреби юнаків та дівчат у самоутвердженні в учбово-пізнавальній діяльності, розкриття потенціалу партнерських взаємин, забезпечення рівних можливостей і прав для розвитку творчих обдарувань, формування почуття гідності, самоповаги і поваги до інших, відповідальності, виховання сили духу.

У контексті зазначеного зростають вимоги до особистості та професійних якостей сучасного учителя біології, який є впливовим агентом гендерної соціалізації і має демонструвати взірці поведінки, вільні від гендерних упереджень та стереотипів, однаково заохочувати усіх учнів/учениць до творчості і креативності, прояву лідерських якостей, мотивувати до досягнення успіхів. Дотримання ним в ході викладання біології принципів гендерної рівності, паритетності, уникнення будь-яких проявів упередженості щодо дітей на підставі їх належності до певної статі, критичне використання навчальних та методичних матеріалів без нав'язування гендерних стереотипів – основні орієнтири створення недискримінаційного освітнього середовища [1; 2].

Як наголошує Г. Жирська, біології належить важливе місце у реалізації завдань статевої просвіти та гендерного виховання. Від того, з якої позиції розглядаються ці питання, значною мірою залежить формування поглядів молоді на біологічну і соціальну стать. Ученою за результатами проведення гендерної експертизи шкільних підручників з біології виявлено «прихований навчальний план» у біологічній освіті: чоловічу стать зображено головним, активним об'єктом природи (незалежні, самостійні,

успішні), а жіноча стать показана слабкою, другорядною, пасивною (очікують, спостерігають за діяльністю інших чи виконують домашню роботу). Він посилює традиційні гендерні ролі, оскільки опосередковано схвалює чоловіків і жінок, які обрали «традиційну» роль, зумовлену біологічними особливостями, чим сприяє збереженню гендерної нерівності та посиленню дискримінації. Тому включення до змісту шкільної біологічної освіти гендерного компонента є стратегічним напрямком у побудові сучасної Нової української школи, що сприятиме подоланню гендерних стереотипів, успішній соціалізації молоді [3, С. 69-76].

Однією з глибинних причин укорінення нерівності в сфері освіти науковці вважають сформовані у педагогічних працівників, вихованих за патріархальної системи, гендерних упереджень, які разом з гендерними стереотипами є осердям дискримінації учнів за статевою ознакою. Гендерні упередження впливають на стиль викладання і характер педагогічної комунікації, а у поєднанні з організацією закладу освіти, гендерною стратифікацією учительської професії та змістом предметів є складниками «прихованого навчального плану» [4].

Упродовж 2019 р. нами проведено гендерну експертизу 14 уроків біології у закладах загальної середньої освіти міста Тернополя з метою виявлення упереджень вчителів по відношенню до учнів певної статі, що виражаються у вербальній і невербальній формах. Усі педагоги-респонденти – представниці жіночої статі. Для проведення дослідження використано авторський бланк спостережень «Гендерна експертиза уроку», що вміщує перелік невербальних, вербальних і поведінкових діагностичних параметрів і дає змогу фіксувати та аналізувати висловлювання, дії, міміку, вокальну міміку (інтонацію, тембр голосу, ритм), жести, пози учителів біології, які стосувалися ситуацій оцінювання, покарань/заохочень дівчат та хлопців під час уроку.

Індикаторами обрано 10 основних діагностичних ознак: мовний андроцентризм, мовний сексизм, використання фемінітивів, використання маскулізмів, вимога статевоповідної поведінки, створення умов для міжстатевого спілкування, сегрегація і поляризація за ознакою статі, кількість

викликаних для відповіді до дошки чи піднятих з місця дівчат і хлопців. Із використанням додаткових індикаторів фіксували результати невербального/поведінкового вираження гендерних упереджень.

Виявлено, що на уроках біології учительки часто демонстрували невербальне вираження антипатії на адресу дівчат у ситуаціях допущення ними помилок в усних відповідях, рідко надавали можливість виправити помилку, більше виражали негативних реакцій у вигляді насуплених брів, щільно зімкнутих губ, заперечувальних кивків головою та менше позитивних реакцій у вигляді посмішки, схвальних кивків головою. Часто використовували виразні рухи, що означали оцінку і ставлення до ситуації, зокрема складні жести і міміку для вираження здивування, невдоволення.

Дрібні поведінкові огріхи дівчат з боку педагогинь помічалися і засуджувалися, а хлопців – не помічалися чи виправдовувалися із використанням жартівливих реплік. На адресу хлопців у ситуаціях перевірки знань позитивних невербальних реакцій було значно більше навіть у випадках, коли відповіді вміщувати помилки, були поверховими чи не точними. Приймалися майже усі вигуки правильних відповідей хлопцями з місця, а вигуки дівчат – осуджувалися. Дуже рідко учительки використовували діалог у формі заохочення учнів до вільного викладу власної думки. Проте, якщо і залучали учнів до такого складного типу діалогу, то у переважній більшості – хлопців. Більшість педагогинь використовували простий діалог за типом «питання-відповідь», орієнтований на репродуктивне відтворення засвоєного матеріалу. Помітним було тяжіння учительства до модерації такого типу діалогу між дівчатами та хлопцями або ж у системі «учителька-учениця».

У неконтрольованих реакціях педагогів у ситуаціях перевірки знань часто знаходив відображення феномен недооцінки інтелекту дівчат у поєднанні із очікуванням від них статевоповідних моделей поведінки: старанності у підготовці домашніх завдань, виконавчості, точності у репродуктивному відтворенні знань, строгого дотримання правил поведінки на уроці. Заохочуючи хлопців до самовираження, активності і самостійності, педагогині часто демонстрували переконаність у

їхніх високих інтелектуальних здібностях, поблажливо ставилися до допущених помилок. Такий нерівномірний розподіл уваги може призвести до того, що у дівчат розвиватиметься стиль фемінної, залежної, невпевненої поведінки, а у хлопців розвиватимуться лідерські якості, змагальний стиль самопрезентації, самовпевненість, завищена самооцінка.

Нерівне ставлення до хлопців і дівчат, на нашу думку, є проявами гендерних упереджень, які виявлено у ситуаціях, коли їхня поведінка не відповідала стереотипним статево відповідним нормам.

Здійснений аналіз невербального і вербального вираження учителями біології гендерних упереджень як елементів педагогічної комунікації окреслює можливі напрямки наших майбутніх наукових пошуків та визначає ключові дослідницькі акценти проблеми створення недискримінаційного освітнього середовища у ході вивчення шкільного курсу біології.

Список використаних джерел

1. Винярчук О., Кізь О. Гендерні упередження вчителів як чинник дискримінації учнів за статевою ознакою. *Професіоналізм фахівця-дослідника із соціальної роботи*: альманах наукових праць за матеріалами наук. конф., 15 січня 2020 р. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди». Переяслав (Київська обл.): Домбровська Я.М., 2020. С. 22-35.
2. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій / О.
3. Кікінезді, Н. Будій, Г. Жирська та ін. К., 2010. Частина 1. С. 5-75.
4. Жирська Г.Я. «Прихована» дискримінація у змісті шкільних підручників з біології. Гендерна парадигма освітнього простору / За заг. ред. Дороніної Т.О. Кривий Ріг: ВЦ КДПУ. 2017. С. 69-76.
5. Kikinezhdі O. M., Kiz O. B. Vasylykevych Ia. Z. The problem of professional development of future teacher in the context of the egalitarian paradigm. Professional competency of modern specialist: means of formation, development and improvement: monograph. Warsaw: BMT Eridia Sp .z o.o., 2018, p. 351-364.